

**НАУКОВИЙ АНАЛІЗ І ДОКАЗОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ –
УСПІХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТА КОНКРЕТНИХ ДІЙ
(«Український соціум» – № 50)**

Ідея започаткування наукового видання «Український соціум» була в тому, щоб оперативно та об'єктивно висвітлювати ключові аспекти суспільних трансформацій в їх динаміці задля адекватного розуміння та накреслення шляхів долаття бар'єрів розвитку та розв'язання гострих протиріч. Крок за кроком від першого номера у 2002 р. ми досягли цього випуску – № 50. Це могло б стати певним приводом для розмірковувань стосовно того, що вдається та що потребує вдосконалення чи змін у змісті й спрямованості журналу «Український соціум». Але зважаючи на виклики тієї ситуації, в якій перебуває наше суспільство, більш доречним буде це своє звернення до читача присвятити актуальним аспектам сучасного буття *українського соціуму*, тобто нашого суспільства (це, власне, було і є головним завданням нашого журналу).

Ключова проблема – слабкість держави. Україна не може похвалитися високим рівнем розвитку державних інститутів. Слід визнати: незважаючи на те, що в економіці відбулися певні перетворення на базовому рівні (формування приватної власності, розвиток кредитно-фінансових відносин тощо), зміни інституційної надбудови відбувалися дуже повільно. За оцінками експертів, у країні сформувалася пострадянська «викривлена» модель інститутів, які звикли працювати «по-старому», але пристосувалися при цьому до ринкових відносин. Замість того, щоб сприяти прогресу, «недореформована» інституційна система гальмує розвиток країни. Протягом усього періоду «переходу» чи трансформації відбувається процес формування різних соціальних структур, встановлення взаємозв'язків, пошук балансу в соціальному просторі, розмежування інтересів різних суспільно-політичних сил. Паралельно відбуваються процеси соціалізації (ресоціалізації), пошуку ідентичності, самовизначення громадян, що проявляється сьогодні широким спектром суперечливих, нерідко радикальних, настроїв. Складність процесів адаптації до тих чи інших вимог та цілей ще більш ускладнюється їх непослідовністю, нерівномірним економічним розвитком територій та регіонів, культурно-ціннісним розколом, який також має яскраво виражений територіальний аспект; посиленням зовнішніх впливів (тиску) на внутрішню політику. Крім того, окремі складові соціально-економічних процесів, елементи та підсистеми соціальних систем набувають досить високого рівня самостійності. Незмінною ознакою розвитку українського суспільства стала політична нестабільність. Відбувається постійна зміна правил і переструктурування сил у політичній сфері на догоду інтересам тієї чи іншої гілки влади, тій чи іншій політичній силі. Відсутні узгоджений, збалансований розподіл влади, механізм стримувань і противаг, політичний консенсус. Спроби діалогу не носять конструктивного та результативного характеру. Для сучасної ситуації характерним є те, що для більшості громадян відбувається отождення суспільних змін (очікуваних, бажаних, досягнутих тощо) з образами політиків або політичними силами. При цьому бракує розвитку всіх компонентів демократії – не тільки вдосконалення виборчої системи, а й визнання обраної влади, а також – прозорості державних фінансів, публічної звітності бюджетів, можливості впливу на їх формування тощо.

Ще однією ознакою є несформованість громадянського суспільства. Відсутні дієві механізми громадського контролю за функціонуванням сфери державного управління. Механізми та порядок громадського моніторингу та контролю недостатньо забезпечені на законодавчому рівні. Останній рік засвідчив, що суспільна налаштованість на зміни зростає. Окрема й дуже важлива тема – необхідність інтеграції українського суспільства. Саме за-

гальна стратегія розвитку, яка підтримується більшістю громадян, повинна стати головним стрижнем об'єднання українського суспільства, забезпечивши перехід до парадигми громадянина — повноправного учасника ухвалення ключових для держави рішень.

Події останніх десяти років, особливо загострення соціально-політичних процесів, дозволяють зробити висновок про те, що Україна «загрузла» в тривалому процесі революційної трансформації. При цьому поспішність ухвалення окремих рішень обертається кризовими явищами і ситуаціями «безвиході», які гальмують загальний процес розвитку і яких нерідко можна було б уникнути. До цього слід додати негативні суспільні наслідки таких рішень, які є бажаними за назвами та гаслами, але настільки «компромісними» за змістом, що набувають ознак недолугості. Важливо сьогодні приймати рішення, про які не будуть жалкувати наступні покоління українців. А для цього вкрай необхідні наукові обґрунтування, соціально-економічні експертизи, оцінки наслідків та ризиків. Влада має це усвідомлювати. А наукова спільнота має це забезпечувати.

Серед системних «пухлин», на які варто звернути увагу політичній еліті, владі, активістам громадянського суспільства, засобам масової інформації, а також науковцям та аналітикам: інституціоналізація корупції; низький рівень довіри громадян до суспільних інститутів, у тому числі — до політичних партій та громадських об'єднань; відстороненість народу від реальної влади; відсутність державної інформаційної політики, що відповідає національним інтересам; непрофесіоналізм в управлінській сфері; домінування інтересів бізнес-політичних кланів, інтереси окремих груп домінують над інтересами громадян; непослідовність впровадження ринкових реформ; зневіра населення в перспективах розвитку легальних, офіційних форм підприємництва; невідповідність ринку професійної освіти та ринку праці; обмеження можливостей самореалізації через низький рівень оплати праці, що спричиняє зовнішню трудову міграцію, відтік трудових ресурсів; розшарування суспільства за майновою ознакою; відсутність послідовної стратегії політичного розвитку; гіпертрофований вплив окремих особистостей на соціально-політичні та соціально-економічні процеси; виборча системи не користується повагою, не розглядається як механізм впливу на ситуацію, не відповідає інтересам виборців; суспільне «визнання допустимості» неправових практик (тіньові доходи, ухиляння від сплати податків, хабарництво тощо); поширення «подвійних стандартів»: негативна оцінка хабарництва та кумівства і разом з тим повсякденна практика використання цих механізмів; низький рівень громадської активності, політична поведінка громадян, зумовлена не довірою та компетентністю, а сподіваннями на обіцянки; високий рівень патерналістських орієнтацій серед економічно активного населення; нерозвиненість мереж соціальної підтримки та дійсної благодійності; повільне формування системи пенсійного страхування.

Соціальна відповідальність сучасного моменту полягає в тому, щоб від стихійного розвитку з розмитими векторами (пріоритет якого — збагачення представників окремих груп) перейти до формування реальної стратегії розвитку України як незалежної держави, до постановки конкретних цілей і розробки комплексу чітких заходів, здатних забезпечити підвищення рівня життя громадян, формування конкурентоспроможної економіки, успішного інтегрування у світовий та європейській простір. Аналіз взаємодій соціально-економічних і політичних процесів та їх взаємовпливу приводить до розуміння, що окремі галузеві чи тематичні програми, які спрямовані на розв'язання певних проблем, не будуть ефективними для українського суспільства, в якому не працюють механізми державної будови. Головний виклик сучасного моменту полягає в тому, що існує нагальна потреба в розробці комплексної стратегії соціально-економічного розвитку, яка б включала стратегії економічного розвитку, державного будівництва, політичного та правового розвитку, демографічного розвитку, формування громадянського суспільства, розвитку та мобілізації

людського потенціалу. Комплексний характер стратегії передбачає взаємоузгоджені та пріоритетні напрями та складові. Дієвість стратегії передбачає, що всі кроки мають бути реалістичними та економічно обґрунтованими. Це означає, що для сучасного українського суспільства, яке перебуває в трансформаційному періоді, важливим є постійне та системне відслідковування процесів суспільного розвитку. Таким інструментом може бути комплексна система моніторингу сприйняття населенням соціально-економічних змін, що поєднує можливості соціологічних і статистичних обстежень, експертних оцінок та аналізу нормативно-правового поля, в якому відбуваються трансформаційні процеси. Частково це реалізується в нашому журналі через постійну рубрику «Моніторинг громадської думки».

У суспільстві сформовано потужний запит на збереження територіальної цілісності та припинення військових дій. А також сформовано запит на зміну, перерозподіл повноважень між органами влади різного рівня та наближення реальних важелів управління до народу. На практиці у нас відсутні механізми для того, щоб мешканці конкретного району могли вимагати звіту від окремих посадовців. «Український соціум» висвітлює процеси розвитку. Ці процеси не завжди структуровані, досить часто не усвідомлені людьми, владою, але фіксуються та осмислюються дослідниками. Аналіз та оцінка цих процесів мають приводити до зміни самої моделі устрою українського соціуму. Так, ми переживаємо багаторівневі трансформаційні процеси. І цей стан характеризує багато країн світу. Це черговий етап розвитку макросоціуму, соціетальні зміни, які народжують нові форми життєдіяльності людей на різних територіях, що ми традиційно називаємо державами. Але сильна держава характеризується дієвою та стійкою системою управління. А управління буде ефективним, якщо базуватиметься на науково обґрунтованих доказах.

*О.М. Балакірєва,
канд. соціол наук, завідувач відділу моніторингових досліджень
соціально-економічних трансформацій
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
голова правління ГО «Український інститут
соціальних досліджень ім. О. Яременка»,
головний редактор журналу «Український соціум»*